

JAN EKECRANTZ 1940–2007

MODERNIN MEDIAMAISEMAN TUTKIMUSMATKAILIJA

Tukholman yliopiston mediatutkimuksen professori ja monien suomalaisten tiedotustutkijoiden hyvä ystävä Jan Ekecrantz kuoli syöpään heinäkuun 28. päivänä 2007 Tukholmassa. Valmistuttuaan sosiologian lisensiaatiksi Uppsalan yliopistosta hän siirtyi 1970-luvun alussa Tukholman yliopistoon sosiologian lehtoriksi. Ekecrantz työskenteli vierailevana tutkijana muun muassa Tampereen yliopistossa 1973 ja professorin viranhoitajana Amsterdamin yliopistossa 1974–75. Dosenttina ja tutkijana hän oli myös koko ajan kytköksissä Tukholman yliopiston journalistiikan ja mediatutkimuksen laitokselle (JMK), jonka professoriksi hänet valittiin 1999. Ekecrantz toimi myös kolme vuotta NorFavierailuprofessorina Suomessa (1998–2001). Ekecrantz oli ainutlaatuisen ahkera vierailija suomalaisilla mediatutkimuksen laitoksilla ja hänen ohjauksessaan on ollut kymmenkunta tohtoriopiskelijaa Helsingissä ja Tampereella.

Jan esitteli itsensä sosiologina, joka tutkii viestintää ja mediaa. Hänen näkökulmansa joukkoviestintään oli aina laajempi kuin media itse, ymmärrys mediasta edellytti katsetta sen ympäristöön. Sama päti viestinnän tutkimukseen: mediatutkimus oli hänelle mielekästä vain osana laajempaa yhteiskuntatutkimuksen ja kulttuuritieteiden ja poliittisen ajattelun kenttää. Jan otti tarvittaessa kriittisesti ja vaivattomasti mittaa niin klassisen sosiologian kirjoittajista kuin tuoreista tähtiteoretikoista. Hänen laaja lukeneisuutensa avasi myös usein uusia ovia enemmän omissa liemissään marinoituvalle mediatutkijalle.

Janin toinen kotikenttä oli meren rannalla, Harön saarella, Tukholman saariston yhteislaivan päätelaturilla. Vanhan kalastajatilän päärakennuksen korjaaminen tai uuden veneen hankinta olivat varmoja ja mieluisia puheenaiheita. Kesät talvet hän kulki kolmen tunnin laivamatkaa Tukholman keskustaan, mikä antoi paitsi myös aikaa lukemiseen ja kirjoittamiseen myös mieluisaa etäisyyttä omien ajatusten kehittelyyn.

Ulkosaaristorakkaudestaan huolimatta Jan oli ajattelijana myyttisen erakko-tyyppin täydellinen vastakohta. Niin tutkimuksen kentillä kuin todellisen maailmanmatkailun poluilla Jan hakeutui uteliaasti uusiin maisemiin. Vaikka hän muistikin joskus varoittaa nuorempia tutkijoita siitä, että ei pidä liikaa lukea sanomalehtiä – vaarana on, Jan sanoi, että omat ajatukset hukkuvat informaation ja ideologioiden sumuun – oli Janissa myös reilu loraus journalistin luonnetta. Sosiologisen reportterin (ks. 1990) veri veti sinne, missä tuntui tapahtuvan. Matkaan lähtemisen kynnyks ei koskaan kasvanut kovin korkeaksi.

Teorian ja tutkimuksen maastossa Janin ura kartoitti laajaa aluetta. 1970-luvulla hänen työtään kehystivät laajat kysymykset vallasta ja yhteiskunnallisen informaation hallinnasta. Hän vastusti näkyvästi 1970-luvun ruotsalaisessa kansankodissa muotiin tullutta yhteiskuntainformaatio-ajattelua, jossa kansa-

laisia valistettiin ylhäältä käsin (1975). Kriittisen poliittisen taloustieteen inspiroima näkökulma laajeni yleisempään informaatioyhteiskuntaa koskevaan keskusteluun (1987), jonka rinnalla virisi myös kiinnostus ymmärtää mediateknologiaa paitsi viestin välittämisen keinona myös itsessään merkittävänä modernin yhteiskunnan symbolina. Vieraillessaan 1980-luvun piilaaksossa, Stanfordissa, Jan innostui tietokoneiden lisäksi rautateiden historiasta, mikä inspiroi myös näkemystä viestintäteknologioihin investoituneista sosiaalisista merkityksistä. Teknologian ja liikkuvuuden utopioita Janin oli helppo ymmärtää ja eritellä:

Viestintäteknologia on usein ollut kollektiivisen unelmoinnin kohde,... koska unelmat teknologiasta ovat myös unelmia yksilöllisestä liikkuvuudesta, jonka myötä maatilalan apupojasta voi tulla presidentti ja muuta vastaavaa. Käsillä on tyypillinen versio amerikkalaisesta luokattoman yhteiskunnan unelmasta, joka lupaa rajoittamatonta sosiaalista liikkuvuutta. Yksilö voi liikkua yli annettujen luokkarajojen ja uhmata staattista utopiaa yhteiskunnasta suljettuna puutarhana, jonka arvojärjestyksen on ennalta annettu tai vaallisten (tai useammin maallisten) valtojen toimesta. (1986, 11.)

Sosiaalisen konstruktionismin idea johti 1980-luvun lopulla alkaneeseen projektiin ruotsalaisen journalismin ja yhteiskunnan toisiinsa kietoutuvasta historiasta (*Journalistic discourse and social change* 1991–2000). Hankkeen aikana Janin yksi ydinajatus oli nostaa tutkimuksen keskiöön mediatekstien ja niiden kontekstien toisiaan määrittävä suhde. Tom Olssonin kanssa kirjoitettu *Det redigerade samhället* (1994a) tiivistää tämän tutkimuksen ydinajatuksen ehkä parhaiten, vaikka projekti jatkui 2000-luvulle asti (suomeksi ks. 1994b). Edelleen miettimisen arvoinen on Janin kiteytys, jonka mukaan modernin journalismin tärkein tuote ovat *tapahutum* (1997).

Journalismin ja modernin kansankodin yhteyksien purkamisen tutkimuksessa sattui aikaan, jolloin monet tuon symbioosin ulkoiset edellytykset alkoivat rapautua. 1990-luvun globalisaatiokeskustelut liittyivät näin luontevaksi osaksi Janin 2000-luvulle jatkunutta tutkimuksen päälinjaa. Samalla journalismin tutkimuksen parissa virinnyt hankkeiden johtajan, koordinoijan ja ideoijan rooli kävi yhä suuremmaksi. Ensin kansainväliset tutkimushankkeet virittyivät Janille kenties tärkeimmät median – Haröstä avautuvan Itämeren – ympärille (*Media societies around the Baltic Sea*, 1998–2002), painottuen erityisesti Venäjän uudelleenmuotoutuvan yhteiskuntajärjestyksen esittämisen dynamiikkaan (ks. myös Ekecrantz & Olofsson (toim.) 2000; Ekecrantz & Feigelson 2004). Samalla Janille tyypillisesti horisontti laajeni muutenkin: kun muut miettivät edelleen journalismia, Jan kiinnostui kirjoittamaan (ruotsalaislehdistön Venäjä-reportaasien lisäksi) myös jälkikommunistisen romaanikirjallisuuden aikati-loista.

Venäjän jälkeen tutkimusmatkat suuntautuivat entistä enemmän myös Kiinaan ja Etelä-Amerikkaan (*Modernity, Media and the Global System*, 2000–2007). Janin 2000-luvun kirjoituksista voi lukea ohjelmalliseksi kasvaneen halun aidosti globaaliin mediatutkimukseen. Tämän tutkimusohjelman avainideoita oli pitää mielessä, että läntinen moderni yhteiskunta ja sen medioituminen ovat vain yksi versio ja viipale globalisoituvan modernin järjestyksestä. Vaikka modernin variaatiot ovatkin monin tavoin entistä mediavetoisempia,

niiden paikallisuudet ja monimuotoisuudet muistuttavat siitä, miten mahdollonta, tarpeetonta ja harhaanjohtavaa kaikenkattavien mediaa ja modernia koskevien yleistysten liian innokas kehittäminen on (2001; 2003; 2007).

Viimeisessä julkaistussa artikkelissaan Jan haastoi vielä niin itseään kuin muitakin mediatutkijoita ottamaan vakavasti globalisaatioksi sanotun kehityksen haasteet. Keväällä 2007 julkaistun tekstin viimeisessä kappaleessa on – ainakin jälkiviisaasti lukien – hiukan testamentin makua. Samalla se kuitenkin kertoo siitä, että Jan oli loppuun saakka matkalla eteenpäin.

Mediatutkimuksen globalisoituminen tarkoittaa siis itse asiassa enemmän kuin tutkimushankkeiden kasvattamista ja yhä uusien maiden lisäämistä vertailujen kokoelmaan. Se tarkoittaa muun muassa sitä, että tutkimukseen otetaan mukaan muutkin median käyttäjät, kulttuuriset tuottajat ja poliittiset eläimet kuin ne, joita suurin osa nykyisestä tutkimuksestamme tyyppittelee tai olettaa – siis muut kuin ne ihmiset, jotka sattuvat elämään rikkaissa maissa ja joita puhutellaan kuluttajina tai jopa kansalaisina niin viihteen kuin informaation sisällöillä heidän istuessaan mukavissa kodeissaan työpäivän jälkeen. Tämä yleisön tyyppihän lyötiin lukkoon siinä hyvinvoinnin paradigmassa, josta joukkoviestinnän tutkimus virisi sodan jälkeisellä kaudella. Kuten kaikki tiedämme ”tuolla”, maailmassa on massoittain ei-rikkaita ihmisiä (myös maailman rikkaissa osissa). He eivät ole kuluttajia, eivät ajattele itseään poliittisen yhteisön kansalaisina eivätkä he edes tule kotiin töiden jälkeen, koska heillä ei ole työtä eikä siten vapaa-aikaa eikä paikkaa, jossa sitä viettää. Heitä kuitenkin yhdistää se, että he joko asuvat raskaasti median kyllästyneissä yhteiskunnissa ja ovat riippuvaisia siitä, mitä näissä yhteiskunnissa tapahtuu. Tämä on historiallisesti uusi yhtälö tai paradoksi, jonka kohtaaminen vaatii uusia liittoutumia mediatutkimuksessa, tieteenalojen ja niiden kansallisten kasvuympäristöjen välillä ja tuolle puolen. (2007, 178.)

Kuten menestyvän tutkimusmatkailijan pitääkin, Jan oli paitsi visionääri, myös taitava ja aikaansaava retkikuntien varustaja. Kaikki Janin retkillä mukana olleet muistavat sen, että tien päällä oli aina paitsi haastavaa myös hauskaa. Seminaareihin kokoonnuttiin milloin Pietariin, milloin Pariisiin tai muuhun ajatuksia kiihottavaan maailmankolkkaan. Parhaimmillaan Jan junaili myös majoituksen mieliin painuvasti. Äkkiseltään muistan hänen majoittaneen minut ainakin niin hotelliksi muutettuun vanhaan vankilaan (seminaarissa puhuttiin Foucault’sta ja diskurssianalyysistä), opiskelija-asuntolaan pietarilaisen vankilan naapuriin (päivällä opiskeltiin Bakhtinin dialogisuuskirjaa) kuin retkeilymajaksi muutettuun laivan kajuuttaan Tukholman Söderin rannassa. Kokoushuoneissa ja luentosaleissa istumisen lisäksi käsikirjoitukseen oli yleensä erikseen varattu aikaa ”kävelemiseen, keskusteluun ja ympäristön tarkkailuun”. Poikkeuksetta pysähdyttiin syömään ja juomaan – pitkään, perusteellisesti ja hyvin.

Janin oppilaana töitä tehdessä oli usein etuoikeutettu olo. Kuten monet hänen lukuisista suomalaisista ohjattavistaan muistavat, hän käytti säästelemättä aikaansa muiden työn ongelmien ratkomiseen ja tekstien kommentoimiseen. Omien villien ajatusten ja lukeneisuuden lisäksi Janille oli siunaantu-

nut iso annos henkilökohtaista karismaa. Sen ansioista hänen kysymyksensä pysyivät mielessä omia tekstejä kirjoittaessa silloinkin, kun tapaamisten välit pitenivät ja tutkimuskysymykset hajaantuivat eri suuntaan. Koskaan ei jäänyt epäselväksi, että tällä reissulla ollaan, koska se on osa meitä isompaa ja tärkeää keskustelua.

RISTO KUNELIUS

Kirjallisuus

- Ekecrantz, Jan (1975) *Makten och informationen*. Lund: Studenlitteratur.
- Ekecrantz, Jan (1986) *The social construction of technology: notes on railroads and computers*. In Becker, J., Hedebrö, G. & Paldán, L. (eds). *Communication and domination*. Norwood, NJ: Ablex.
- Ekecrantz, Jan (1987) *The Sociological Order of Information Society*. Teoksessa Slack, J.D. & Fejes, F. (eds) *The Ideology of the Information Age*. Norwood, NJ: Ablex.
- Ekecrantz, Jan (1990) *Text in context: Studies in the theory and history of the social reportage*. Stockholm: JMK.
- Ekecrantz, Jan & Tom Olsson (1994a) *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnufts historia*. Stockholm: Carlssons.
- Ekecrantz, Jan (1994b) *Journalismi viestintänä: kolme ajankuvaa*. *Tiedotustutkimus* 3/1994.
- Ekecrantz, Jan (1997) *Journalistic events and the discursive change in Sweden*, *Media, Culture and Society*, vol. 19: pp. 393–412.
- Ekecrantz, Jan & Kerstin Olofsson (toim.) (2000) *Russian Reports: Studies in Postcommunist Transformation of Media and Journalism*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Ekecrantz, Jan (2001) *Public Spaces, Historical Times and Media Modernities*. Teoksessa Kivikuru, Ullamaija (ed.). *Contesting the Frontiers: Media and Dimensions of Identity*. Göteborg: Nordicom..
- Ekecrantz, Jan (2003) *Media and Modernities: The Cases of Brazil and Russia*. Stockholm Media Studies I. Stockholm: JMK.
- Ekecrantz, Jan & Christian Feigelsson (2004) *Intellectuels, médias et médiations*. *Atour de la Baltique. Questions de Communications* 6.
- Ekecrantz, Jan (2007) *Media and Communication Studies Going Global*. *Nordicom Review, Jubilee Issue* 2007.